

MOTSÄGELSEN

I PLANHUSHÅLLARNAS STATSBEGREPP

ETT FÖRSÖK TILL BEGREPPSANALYS

Av fil. lic. BJÖRN SJÖVALL, Stockholm

VILKEN uppfattning om tillvarons mening ligger bakom strävandet att förstatliga all verksamhet? Svaret torde vara att man väsentligen utgår ifrån, att en allmän och jämn tillfredsställelse av en genomsnittsmänniskas behov utgör målet. Ett sådant mål anser man kan uppnås bäst genom att en statlig planhushållning genomföres och individerna inordnas som tjänstemän i staten. Vi lägger här genast märke till två karakteristiska drag för denna åskådning. För det första låter man individen representeras av begreppet genomsnittsmänniska, för det andra låter man denna genomsnittsmänniska helt gå upp i sina relativt enkla behov.

Vi har här att göra med två mycket påtagliga abstraktioner. Det är inte riktigt att utgå från en genomsnittsmänniska, när verkligheten visar oss en brokig blandning av sinsemellan mycket olika individer. Lika oriktigt är det att endast räkna med människors behov av materiella förnödenheter och förströelser, vilka kan sammanfattas under beteckningen *statiska värden*. Varje människa vill även skapa något och har sålunda behov av sådant som kan bli ett medel för skapande verksamhet. Allt som gynnar människans skapande verksamhet får karaktären av ett särskilt värde, vilket vi till skillnad från de ovannämnda statiska värdena skall benämna *dynamiskt värde*. Vi konstaterar sålunda, att ivrarna för förstatligandet i sin utgångspunkt gör sig skyldiga till en stark snedvridning av verkligheten.

Det tillkommer emellertid nu också den kritiskt inställda att ange en bättre utgångspunkt och därifrån försöka komma till rätta med problemet staten. Såsom en grundprincip vill jag hävda, att *individens självförverkligande* utgör det centrala i tillvaron. Med självförverkligandet avses närmare bestämt att individen ut-

vecklar sin naturs olika möjligheter i kampen mot ett motstånd. Denna utgångspunkt upphäver begreppet genomsnittsmänniska. Vi får inte räkna med en kvalitetslös massa utan endast med individer, vilka var och en har sin egenart. Att utveckla egenarten i verksamhet blir individens främsta uppgift och plikt.

Men ännu skarpare skiljer sig denna utgångspunkt från statsivrarnas genom att den framför allt framhäver de dynamiska värdena. Detta betraktelsesätt utgör i själva verket en konsekvens av den angivna grundprincipen d. v. s. individens självförverkligande. Ingen kan någonsin förverkliga sin personlighet endast genom att tillfredsställa sådana behov, vilka beröres av en materiell standardhöjning. Förverkligandet kräver en möjlighet för individens skapande insats på olika områden. Arbetet framstår som ett mycket betydelsefullt dynamiskt värde i alla fall, då det är uttryck för individens självförverkligande.

Låt oss nu med vårt sätt att se ta upp begreppet staten till granskning. Statsivrarna ser i staten ett speciellt värde, som det är angeläget att göra alla delaktiga av genom att så mycket som möjligt förstatliga all verksamhet. Denna åskådning botten dock icke i någon romantisk syn på staten. Snarare skulle man kunna säga motsatsen, ty statens uppgift anses helt vara att åstadkomma en allmän och i största möjliga utsträckning jämn levnadsstandard inom ett genomsnittsmänniskornas samhälle. Staten själv framstår för statsivrarna icke som något annat än *summan av individerna, när dessa betraktas som genomsnittsmänniskor*. Vi kan alltså kalla statsivrarnas stat för *summa-staten*, varvid det kvalitetslösa betonas med begreppet summa. Genom att denna åskådningens yttersta konsekvens är att alla människor blir tjänstemän i staten kan den sägas i verkligheten göra allvar av abstraktionen genomsnittsmänniska.

Staten som en kvalitetslös summa av genomsnittsmänniskor — detta är kärnan i strävandet mot ett allmänt förstatligande. Men om det förhåller sig så, hur kan då samtidigt statsivrarna få en nimbus av idealitet över sig? Hur kan de i själva förstatligandet se ett värde, som ger en ny prägel åt det arbete, som utföres i statens regi? Vi måste här ange en förklaring, som sannerligen ställer statsivrarna i en mycket egendomlig belysning. *Det existerar hos dem en dubbelhet i tankegången på så sätt nämligen att de på en gång upprätthåller två olika begrepp om staten*. Å ena sidan gäller för dem summa-staten, och detta är i enlighet med hela deras åskådningens konsekvens. Men å andra sidan har de en

benägenhet att glida över i det romantiska tänkesättet att staten som sådan är ett nytt värde, alltså något som är för mer än summan av individerna. Denna uppfattning kan sägas ge åt staten samma innebörd som tillkommer en gestalt inom den s. k. gestaltpsykologin. En gestalt är nämligen för mer än summan av sina delar. Den är sluten, och skulle något nytt moment tillkomma, då skulle hela gestalten förändra karaktär. Annorlunda förhåller det sig med en summa, som efter behag kan utökas utan att någon kvalitativ förändring sker. Ett exempel på en gestalt är en melodi. Denna är alltid mer än summan av de däri ingående tonerna, vilket bl. a. framgår därav att alla tonerna kan förändras genom övergång till annan tonart utan att därigenom melodin förlorar sin egenart som melodi, d. v. s. just sin gestalt.

I anslutning till gestaltpsykologins betraktelsesätt skall här införas begreppet *gestalt-staten* som motsats till *summa-staten*. Vad jag alltså vill påstå är, att *ivrarna för allmänt förstatligande trots sin teoretiska anslutning till begreppet summa-staten icke är främmande för begreppet gestalt-staten*. Dessa båda uppfattningar kan sägas föra en oklar existens sida vid sida. Förklaringen härtill torde vara, att en åskådning som icke har individens självförverkligande till grundprincip snart nog måste skära sig skarpt mot verkligheten. För att råda bot härpå insmugglar man, utan att själv vara medveten därom, kvaliteten i sitt tänkande. Då man i staten ser det centrala, så är ingenting naturligare än att det från individen bortrövade kvalitetsbegreppet kommer att tilläggas staten. Denna får sålunda kvaliteten på sin lott och begreppet *gestalt-stat* insmyger sig i tankegången. *Märk väl att detta sker helt officiellt, ty summa-staten är fortfarande teoretiskt det enda acceptabla för de demokratiska statsivrarna.*

Det avgörande är emellertid, vilken åskådning som kommer att bli bestämmande för statsivrarnas handlingar. Alltid när man talar om teori och praktik som två skilda saker, sker det under förutsättningen att det naturligtvis är teorin som i verkligheten får ge vika. *I vår analys av de demokratiska statsivrarnas tänkande finner vi, att summa-staten representerar teorin, medan gestalt-staten mera närmar sig verkligheten.* Att den närmar sig verkligheten beror därpå, att den upptar ett kvalitativt moment, som saknas i genomsnittsmänniskornas *summa-sammanslutning*. Vi kan få en uppfattning av *gestalt-staten*, om vi jämför den med begreppet *personlighet*. En *personlighet* kännetecknas av vissa åsikter, inställningar och handlingsnormer. Även *gestalt-staten*

måste ha sina bestämda åskådningar och handlingsbanor, vilka utesluter andra möjligheter. *Vi ser då att gestalt-staten är densamma som den totalitära staten.* I vad avseende kan det då sägas, att gestalt-staten bättre tillgodoser verklighetens krav än statsivrarnas summa-stat? Detta kan kort sagt uttryckas så, att summa-staten i statsivrarnas utformning — visserligen en rent abstrakt konstruktion — helt står främmande för grundprincipen om individernas självförverkligande, medan däremot gestalt-staten delvis bejakar denna princip. Inom ramen för en gestalt-stat finns det alltid möjlighet för vissa individer att nå fram till självförverkligande, nämligen för sådana som helt kan göra sig solidariska med statens riktlinjer. Detta är samma företeelse som att vissa individer får utlopp för sin egenart inom t. ex. en religiös sekt, vilken för flertalet människor skulle innebära ett olidligt förkvävande av individualiteten.

Skall vi sammanfatta vad vi kommit fram till genom vår undersökning, får vi följande. Vi har hos de demokratiska ivrarna för allmänt förstatligande avslöjat en dubbelhet i tänkesättet om staten. Sålunda har vi urskilt en teoretisk, verklighetsfrämmande uppfattning och en uppfattning, som mera anknyter till verkligheten. *Den sistnämnda uppfattningen har vi igenkänt som det totalitära statsbegreppet.* Enligt vad man kan kalla lagen om teori och praktik synes den uppfattning, som sammanfaller med det totalitära statsbegreppet, gestalt-staten, komma att bli den bestämmande för statsivrarnas verksamhet. *De demokratiska ivrarna för ett allmänt förstatligande strävar sålunda uppenbart mot ett mål, som de officiellt är de första att förneka.* De fullföljer enligt vår terminologi utvecklingen: från summa-stat till gestalt-stat. I denna sats markeras en bristfällighet i teorin, vilken är ödesdiger för det praktiska genomförandet.
